

วัฒนธรรมการใช้สอยเครื่องทองเหลืองพื้นเมืองภาคใต้

วัฒนธรรมการใช้สอยเครื่องทองเหลืองในภาคใต้ : กรณีศึกษาประเพณีทูนพานยกสำรับของชุมชนมุสลิม หมู่บ้านดอนขี้เหล็ก ตำบลพะวง อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา

เชิดชัย อ่องสกุล สถาบันทักษิณคดีศึกษา

สาระสังเขป

บทความวิชาการเรื่อง วัฒนธรรมการใช้สอยเครื่องทองเหลืองในภาคใต้: กรณีศึกษาประเพณีทูนพานยกสำรับของชุมชนมุสลิมหมู่บ้านดอนขี้เหล็ก ตำบลพะวง อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา มุ่งศึกษาในเรื่องราววัฒนธรรมการใช้สอย การใช้ประโยชน์เครื่องทองเหลืองในภาคใต้ในอดีต มองผ่านการจัดแสดงวัตถุของจริง เครื่องทองเหลืองพื้นเมืองในภาคใต้ ห้องวัฒนธรรมเครื่องโลหะและโลหะหัตถ์ พิพิธภัณฑ์คติชนวิทยา สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ จากการลงพื้นที่และนำข้อมูลมาวิเคราะห์การศึกษาพบว่า วัฒนธรรมการใช้เครื่องทองเหลืองในภาคใต้ในอดีตนั้น นับเป็นวัฒนธรรมทางวัตถุชนิดหนึ่งที่สะท้อนวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณีในสังคมได้เป็นอย่างดี และเครื่องทองเหลืองบางประเภทถูกนำมาเป็นเครื่องใช้ในพิธีกรรมทางศาสนาและโอกาสสำคัญ โดยเฉพาะ “พานทองเหลือง” วัตถุโบราณที่จัดวางบนแท่นภายในตู้จัดแสดงที่มีอายุยาวนานกว่าครึ่งศตวรรษ ปัจจุบันยังมีการใช้สอยในวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับประเพณีของชาวไทยมุสลิม โดยเฉพาะที่หมู่บ้านดอนขี้เหล็ก ตำบลพะวง อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา ซึ่งคาดว่าจะจะเป็นหนึ่งเดียวในพื้นที่จังหวัดสงขลาที่ยังคงเหลืออยู่ปัจจุบัน

ประเพณีทูนพานยกสำรับชุมชนมุสลิมหมู่บ้านดอนขี้เหล็ก ตำบลพะวง อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา

ที่มาภาพ: เชิดชัย อ่องสกุล <https://www.Cherdchai Ongsakul.com/URL>

1. บทนำ ปฐมบทเครื่องทองเหลืองในภาคใต้

ศาสตราจารย์สุริวงษ์ พงศ์ไพบูลย์ ได้ให้คำอธิบายประกอบข้อมูลห้องวัฒนธรรมโลหะและโลหะช ในพิพิธภัณฑ์คติชนวิทยา สถาบันทักษิณคดีศึกษา เกาะยอ (ชัลมา วงศ์ศุภรานนท์. 2554. เครื่องทองเหลืองพื้นเมือง ภาคใต้ สารสนเทศข้อมูลในพิพิธภัณฑ์คติชนวิทยา สถาบันทักษิณคดีศึกษา.) ถึงหลักฐานของการใช้เครื่องมือที่ทำด้วย โลหะของชาวใต้ว่า หลักฐานที่พบในแหล่งโบราณคดีภาคใต้เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ที่บ่งว่า เครื่องโลหะสมัยก่อน ประวัติศาสตร์ส่วนมากแสดงถึงการติดต่อรับวัฒนธรรมจากชุมชนภายนอก ส่วนสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์นั้นจาก ผลวิเคราะห์ส่วนประกอบเครื่องมือเครื่องใช้สำริดที่พบในแหล่งโบราณคดียุคนี้ผสานกับหลักฐานทางสภาพธรณี สันฐาน ได้แก่ แหล่งแร่ธาตุสำคัญในภาคใต้ ตลอดจนการพบก้อนสินแร่ดีบุก ตะกั่ว พอสันนิษฐานได้ว่าคนในชุมชน แรกเริ่มประวัติศาสตร์ในภาคใต้มีความสามารถในการหาและการใช้เครื่องมือเครื่องโลหะสำริดอย่างแพร่หลายและ ได้พัฒนาเป็นเครื่องโลหะอื่น ๆ เช่น เหล็ก ตะกั่ว เป็นต้น

ต่อมาเมื่อเทคโนโลยีด้านโลหะกรรมของโลกเจริญอย่างกว้างขวาง ชาวใต้มีทั้งการรับโลหะสำเร็จรูปจาก ชุมชนภายนอกและนำวัตถุดิบมาประดิษฐ์รูปแบบเครื่องมือเครื่องใช้ชิ้นใหม่และปรับปรุงรูปแบบตามวัฒนธรรมแห่ง ตน และวัฒนธรรมแห่งชาติ อันมีอิทธิพลทางศาสนา สถาปัตยกรรม และการนิยมในการใช้สอยข้อจำกัดและปัจจัย อื่นๆเป็นสิ่งที่กำหนดลักษณะร่วม เครื่องทองเหลืองในวัฒนธรรมโกชนาการในวัฒนธรรมของชาวใต้ที่นิยมกันมากใน สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จนถึงหลังสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 เครื่องใช้ที่พบมากได้แก่ หม้อหุงต้ม กาดม้มน้ำ ปั้นชา กระทะ แบบพิมพ์ขนม ชันน้ำ ภาชนะใส่อาหาร ภาชนะจัดสำรับ เป็นต้น

ในยุคสมัยที่ชาวภาคใต้หันมานิยมใช้หม้อประเภททองเหลือง

วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการกินของชาวใต้ (สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ (ฉบับเพิ่มเติม). 2554. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.) ได้กล่าวถึง ชาวภาคใต้ในสมัยก่อนนิยมใช้ดินเผา เป็นเครื่องหุงต้มอาหาร เพราะนอกจากจะหาซื้อได้ง่ายและราคาไม่แพงแล้ว ยังสอดคล้องกับวัฒนธรรมการกินในสมัย นั้นหลายประการ เช่น ช่วยเก็บความร้อนได้ดี ใช้ต้มนุ่นได้ในตัว และด้วยเหตุที่เมื่อต้มแกงเสร็จเรียบร้อยแล้ว ชาวใต้นิยมเก็บไว้ในหม้อต้มแกงจนกว่าจะตักแบ่งรับประทานหมด ในกรณีนี้การใช้หม้อดินเผาจะให้คุณประโยชน์ยิ่งขึ้น เพราะช่วยระบายความอับชื้นได้ดีอาหารไม่บูดเสียเร็ว เมื่อรับประทานมือต่อไปก็ยกขึ้นตั้งไฟอุ่นได้สะดวก และด้วย เหตุที่ต้องเก็บค้างหม้อไว้เช่นนี้ แต่ละครอบครัวจึงมักมีหม้อแกงหลายใบ แต่ละใบต่างรูปต่างขนาดกันเพื่อเลือกใช้

ตามความเหมาะสม ภาชนะที่ใช้ทอด เจียวหรือผัดที่ต้องการให้ร้อนเร็วหรือร้อนจัด นิยมใช้กระทะเหล็กเพราะสื่อความร้อนได้ดี

ครั้งสมัยต่อมาชาวภาคใต้หันมานิยมใช้หม้อข้าวแกงประเภททองเหลือง โดยเฉพาะในสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น เป็นยุคที่เครื่องทองเหลืองเฟื่องฟูในภาคใต้ มีหม้อชนิดหนึ่งที่นิยมใช้กันอยู่ เรียกว่า “หม้อเหลืองแข็ง” เป็นหม้อแกงขนาดใหญ่หล่อด้วยเหล็ก ลักษณะคล้ายบาตรแต่มีหูหิ้ว ครั้นถึงยุคนี้เปลี่ยนมาทำด้วยทองเหลืองจนเป็นเหตุให้มีเกิดการเรียก สมัยที่เครื่องทองเหลืองในภาคใต้รุ่งเรืองว่า “ยุคหม้อเหลืองแข็ง” ครั้นถึงสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 หม้อทองเหลืองค่อยเสื่อมความนิยมลงมาเป็นลำดับ จนปัจจุบันเครื่องหุงต้มก็เป็นไปตามสมัยนิยมเช่นเดียวกับภาคอื่น ๆ

ที่มาภาพ: ศูนย์การเรียนรู้อาหารไทย (Thai Food Heritage) หอสมุดคุณหญิงหลง

2. วัตถุประสงค้

การนำเสนอบทความวิชาการในครั้งนี้ ผู้ศึกษามุ่งศึกษาในเรื่องราววัฒนธรรมการใช้สอย การใช้ประโยชน์ เครื่องทองเหลืองในภาคใต้ในอดีต โดยมีความสนใจที่จะศึกษาให้เห็นถึงพลวัตทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม การใช้สอยเครื่องทองเหลืองในภาคใต้ มองผ่านการจัดแสดงวัตถุของจริงเครื่องทองเหลืองพื้นเมืองในภาคใต้ ห้อง วัฒนธรรมเครื่องโลหะและโลหะห้ช พิพิธภัณฑคดีชนวิทยา สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ

การจัดแสดงวัตถุของจริงในห้องวัฒนธรรมเครื่องโลหะและโลหะห้ช (Metalware) อาคารกลุ่มบ้านหลังคา ปันหย้า พิพิธภัณฑคดีชนวิทยา จัดแสดงเครื่องใช้ที่ทำด้วยโลหะ และโลหะผสม เช่น เงิน ตะกั่ว ทองแดง สำริด นาก ทองเหลือง เป็นต้น ซึ่งภาชนะบางชนิดจัดแสดงให้เห็นถึงลักษณะการใช้สอย เช่น ชันหมาก เครื่องเขียน กระจบอก ขนมจีน เป็นต้น แต่ที่เห็นสะดุดตาและจัดวางอยู่เคียงคู่กับเครื่องทองเหลืองประเภทต่างๆ คือ “พานทองเหลือง” พร้อมทั้งมีการนำเสนอภาพประกอบที่คาดว่ามียุานานมากพอควร จากการสังเกตภาพเก่าเลือนจางแสดงถึงบริบท ของผู้คนชาวไทยมุสลิมที่เดินทวนพานในพิธีกรรม และตั้งข้อคำถามสำหรับผู้ชมถึงเรื่องราวของวัตถุที่ได้ชมตรงหน้าว่า เรื่องราวที่มีความเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมพื้นบ้านอย่างไรบ้าง รวมถึงคำอธิบายที่มากกว่าการได้ชมวัตถุจัดแสดงที่อยู่

เพียงภายในห้องพิพิธภัณฑ์เท่านั้น แต่ต้องการทราบว่า วัฒนธรรมการใช้เครื่องทองเหลืองในภาคใต้ กรณีพานทองเหลือง ยังเป็นวัฒนธรรมที่ยังมีชีวิตอยู่ในวิถีปัจจุบันหรือไม่ อย่างไร

ภาพพานทองเหลืองและภาพประกอบวัฒนธรรมการใช้ประโยชน์จากพานทองเหลือง ห้องวัฒนธรรมเครื่องโลหะและโลหะ

ที่มาภาพ: เชิดชัย อ่องสกุล <https://www.Cherdchai Ongsakul.com/URL>

3. วิธีการดำเนินงาน

โครงการนี้ผู้ดำเนินการศึกษา มีวิธีการดำเนินงานโดยใช้แนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ และทำความเข้าใจความหมายของประสบการณ์มนุษย์ผ่านการสนทนากับบุคคลซึ่งใช้ชีวิตอยู่ในประสบการณ์นั้นๆ โดยการเก็บข้อมูล 2 ลักษณะประกอบด้วย ข้อมูลปฐมภูมิจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) จากผู้ให้ข้อมูลหลัก เลือกลงจากการเลือกแบบเจาะจง จากสมาชิกคณะกรรมการมัสยิดดอนซี้เหล็ก และปราชญ์ชาวบ้าน โดยใช้การบันทึกภาคสนาม (Field Note) การสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกต ส่วนข้อมูลทุติยภูมิได้ จากการทบทวนและวิเคราะห์เอกสาร ร่วมกับการวิเคราะห์เอกสาร ทำการตรวจสอบความน่าเชื่อถือโดยวิธีสามเส้า วิเคราะห์ข้อมูล โดยเทคนิคจัดระเบียบข้อมูลจากนั้นนำผลมาวิเคราะห์มานำเสนอในรูปแบบพรรณนา

4. แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเรื่อง อัตลักษณ์

เนื่องจากชาวมุสลิมถือเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ทางศาสนา (Ethnoreligious Group) ที่มีอัตลักษณ์ ประจำกลุ่ม ชัดเจน และการศึกษา วัฒนธรรมการใช้สอยเครื่องทองเหลืองพื้นเมืองในภาคใต้ : กรณี พานทองเหลือง อันเกี่ยวเนื่องกับประเพณีทูนพานยกสำหรับของชุมชนมุสลิมหมู่บ้านดอนซี้เหล็ก จังหวัดสงขลา ในครั้งนี้ ซึ่งเป็นข้อมูลทางคติชน

วิทยาที่มีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของชาวมุสลิม ผู้ศึกษาจึงได้ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ เพื่อใช้เป็นความรู้ประกอบการ วิเคราะห์ข้อมูลต่อไป ดังนี้

ศุภย์มานุษยวิทยาสิรินคร (2547, 32-33) นิติ ภาวครพันธ์ (2558, 33-34) ได้กล่าวถึง ความหมายของ อัตลักษณ์หรือ Identity ในทำนองเดียวกันว่า เป็นคำที่มีรากศัพท์มาจากภาษาลาติน คือ Identitas เดิมใช้คำว่า Idem ซึ่งมีความหมายว่าเหมือนกัน ต่อมาเมื่อมีการหยิบยืมคำศัพท์นี้ไปใช้ ในแวดวงวิชาการ คำว่า “อัตลักษณ์” ถูกนิยามความหมายเป็นสองนัยยะด้วยกัน ได้แก่

- 1) ความเหมือนและความเป็นลักษณะเฉพาะที่แตกต่างออกไป
- 2) ในการตีความหมายเหมือนกันบนพื้นฐานของความสัมพันธ์และการเปรียบเทียบ กันระหว่างคนหรือ สิ่งของในสองแง่มุม ได้แก่ ความคล้ายคลึง และความต่าง

จากนิยามความหมายของอัตลักษณ์ เมื่อพิจารณาเรื่องการสร้างอัตลักษณ์สิ่งที่จะต้องคำนึงถึง คือเรื่องของ ความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกกับสังคม เนื่องจากอัตลักษณ์ที่บุคคล กลุ่มบุคคล หรือสังคม สร้างขึ้นมานั้นอาจจะมี รูปแบบที่ไม่เหมือนกัน จึงต้องแยกพิจารณาในแต่ละประเภทดังนี้

- 1) อัตลักษณ์ส่วนบุคคล (Personal Identity) หมายถึง ลักษณะความเป็นตัวตนของ บุคคลใดบุคคลหนึ่งใน มุมมองของสาธารณชน เป็นลักษณะแห่งการรับรู้ของสังคมเกี่ยวกับปัจเจก บุคคลที่พิจารณา
- 2) อัตลักษณ์ส่วนตัว (Ego Identity) หมายถึง ลักษณะความเป็นตัวตนของบุคคลใด บุคคลหนึ่ง ที่บุคคล นั้นเองมีความรู้สึก มีความคิด ความเข้าใจเกี่ยวกับตนเอง ซึ่งเกี่ยวข้องกับการ นิยามของบุคคลภายนอกด้วย
- 3) อัตลักษณ์ร่วม (Collective Identity) หมายถึง ลักษณะความเป็นตัวตนที่ถูก สร้างขึ้นบนพื้นฐานของ ความเหมือนกันของสมาชิกภายในกลุ่ม แต่บนจะมีความแตกต่างของกลุ่มอื่น มาเป็นตัวกำหนดลักษณะเฉพาะกลุ่ม ของตนด้วย
- 4) อัตลักษณ์ทางสังคม (Social Identity) หมายถึง ลักษณะความเป็นตัวตนที่เป็นภาพรวมของกลุ่มคนใน สังคมใดสังคมหนึ่ง ซึ่งหมายถึงทั้งอัตลักษณ์จากมุมมองของคนภายนอก และอัตลักษณ์ที่เป็นตัวตนที่แท้จริงของสังคม ตามมุมมองของคนภายใน

เมื่อพิจารณาความหมายของอัตลักษณ์จะเห็นว่าไม่สามารถที่จะนิยามโดยไม่เกี่ยวข้องกับบริบทได้เลย การที่ สมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์หรือกลุ่มทางสังคมหนึ่ง ๆ จะแสดงอัตลักษณ์ของตนเองนั้นต้องขึ้นอยู่กับบริบทของ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่พวกเขามีกับกลุ่มอื่น ๆ ด้วย

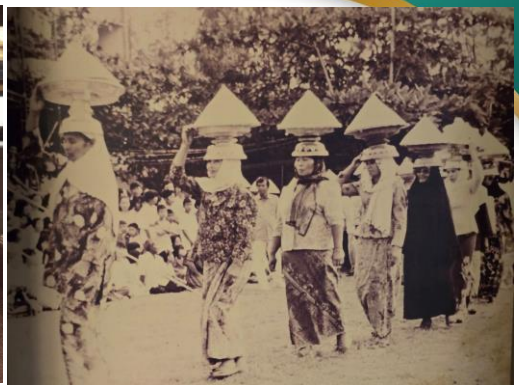
เรียกว่า เป็นอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ เป็นที่มาของลักษณะทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มต่าง ๆ โดยจุดกำเนิดและภูมิหลัง (origin and background) ซึ่งเป็นรากเหง้าของอัตลักษณ์ชาติพันธุ์สื่อสารปฏิสัมพันธ์กันในแง่ของการแสดงออกทางวัฒนธรรม โดยการแสดงออกทางวัฒนธรรมนั้นปรากฏได้หลายรูปแบบ เช่น การแสดงออกผ่านตำนานปรัมปรา การแสดงออกผ่านความเชื่อทางศาสนา การแสดงออกผ่านพิธีกรรม การแสดงออกผ่านประวัติศาสตร์ชาวบ้าน (folk history) การแสดงออกผ่านข้อมูลคติชนวิทยา (folklore) และการแสดงออกผ่านศิลปะ

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า อัตลักษณ์มิใช่สิ่งที่มีอยู่แล้ว แต่ถูกสร้างขึ้นจากกระบวนการทางสังคมและมีลักษณะเป็นพลวัตอยู่ตลอดเวลา เป็นความสำนึก ความคิดเห็น การทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดอัตลักษณ์นี้จะประกอบขึ้นเป็นความบริบททางสังคม ตลอดจนการวิเคราะห์ข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้ ทำให้ผู้ศึกษามีมุมมองต่อระบบคตินี้ที่ชาวไทยมุสลิมมีต่อตัวตนเอง และสังคมมีต่อชาวไทยมุสลิม โดยมีกระบวนการขัดเกลาทางสังคมผ่านการแสดงออกทางวัฒนธรรมในการสร้างและสืบทอดอัตลักษณ์ดังกล่าว

แนวคิด วัฒนธรรมการใช้สอยเครื่องทองเหลืองของชาวภาคใต้

ศาสตราจารย์สุริวงค์ พงศ์ไพบูลย์ ได้ให้คำอธิบายประกอบข้อมูลห้องวัฒนธรรมโลหะและโลหัช ในพิพิธภัณฑ์คติชนวิทยา สถาบันทักษิณคดีศึกษา เกาะยอ ถึงหลักฐานของการใช้เครื่องมือที่ทำด้วยโลหะของชาวใต้ว่า หลักฐานที่พบในแหล่งโบราณคดีภาคใต้เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ที่บ่งว่า เครื่องโลหะสมัยก่อนประวัติศาสตร์ส่วนมากแสดงถึงการติดต่อรับวัฒนธรรมจากชุมชนภายนอก ส่วนสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์นั้นจากผลวิเคราะห์ส่วนประกอบเครื่องมือเครื่องใช้สำริดที่พบในแหล่งโบราณคดียุคนี้สัมพันธ์กับหลักฐานทางสภาพธรณีสัณฐาน ได้แก่ แหล่งแร่ธาตุสำคัญในภาคใต้ ตลอดจนการพบก้อนสินแร่ดีบุก ตะกั่ว พอสันนิษฐานได้ว่าคนในชุมชน แรกเริ่มประวัติศาสตร์ในภาคใต้มีความสามารถในการหาและการใช้เครื่องมือเครื่องโลหะสำริดอย่างแพร่หลายและ ได้พัฒนาเป็นเครื่องโลหะอื่น ๆ เช่น เหล็ก ตะกั่ว เป็นต้น (ชลมา วงศ์ศุภรานนท์. 2554.)

เครื่องทองเหลืองในพิพิธภัณฑ์คติชนวิทยา สถาบันทักษิณคดีศึกษา มีเป็นจำนวนมาก หลากหลายขนาด ขนาดเล็กสุดมีเส้นผ่าศูนย์กลางของขอบปากกว้าง 13 เซนติเมตร ถึงขนาดใหญ่สุดมีเส้นผ่าศูนย์กลางของขอบปากกว้าง 48 เซนติเมตร ลักษณะประโยชน์การใช้สอยของพานทองเหลืองนั้น โดยทั่วไปแล้วขึ้นอยู่กับขนาดและรูปแบบเป็นสิ่งสำคัญ

ภาพพานทองเหลืองและภาพประกอบวัฒนธรรมการใช้ประโยชน์จากพานทองเหลือง ห้องวัฒนธรรมเครื่องโลหะและโลหะขี้
ที่มาภาพ: เชิดชัย อ่องสกุล <https://www.Cherdchai Ongsakul.com/URL>

ภาพรูปแบบการใช้ประโยชน์จากพานทองเหลืองในพิธีกรรมทางศาสนาของอิสลาม
ที่มาภาพ: เพจ ที่บ้านดอนขี้เหล็ก (ได้รับอนุญาตจากเจ้าของภาพ)

พานเป็นภาชนะใช้สำหรับรองรับสิ่งของที่มีความสำคัญ เนื่องจากของที่วางบนพานนั้นจะให้ความรู้สึกในทาง
เชิดชู และเทิดทูน คุณมีคุณค่าแก่ผู้รับหรือผู้ใช้ เป็นภาชนะที่มีความสำคัญมากสำหรับใช้ในงานบุญหรืองานพิธีกรรม
ทางศาสนา ผ่านเป็นภาชนะที่คนไทยออกแบบและสั่งทำเพื่อการใช้สอยเองโดยเฉพาะ เช่น ใช้พานเป็นภาชนะใส่
ดอกไม้ถวายพระ ใช้จัดดอกไม้ไหว้ครู ใช้จัดเป็นพานใส่หมากพลู ใช้ใส่บุหรี่ยาสูบสำหรับแขกที่มาร่วมงาน และ
ใช้จัดเป็นสำรับอาหาร เป็นต้น

5. ผลการศึกษา

จากการศึกษา วัฒนธรรมการใช้สอยเครื่องทองเหลืองพื้นเมืองในภาคใต้ : กรณี พานทองเหลือง อันเกี่ยวเนื่องกับประเพณีทุนพานยกสำรับของชุมชนมุสลิมหมู่บ้านดอนขี้เหล็ก จังหวัดสงขลา มีข้อสรุปที่มีเนื้อหาสามารถอธิบายตามวัตถุประสงค์ในการดำเนินงาน เป็นประเด็นสำคัญตามวัตถุประสงค์การศึกษา ดังนี้

5.1 บริบท ความเป็นมาของพื้นที่ศึกษา บ้านดอนขี้เหล็ก จังหวัดสงขลา

เรื่องราวความเป็นมาของหมู่บ้านชุมชนมุสลิมเก่าแก่ในพื้นที่จังหวัดสงขลา ที่กล่าวถึงคือ หมู่บ้านดอนขี้เหล็ก ตำบลพะวง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา จากเอกสารบันทึก เปิดประวัติศาสตร์ดอนขี้เหล็ก และบันทึกแผนที่เดินดินแหล่งประวัติศาสตร์ชุมชนบ้านดอนขี้เหล็ก (แกนนำเยาวชน DKL Chaiyo สงขลาฟอรัม,มูลนิธิสยามกัมมาจล) ได้ระบุถึงความเป็นมาเริ่มตั้งแต่ศาสนาอิสลามเข้ามาในประเทศไทย ประมาณศตวรรษที่ 13 โดยได้รับการเผยแพร่จาก คอลีฟะห์ (สหายของศาสดานาบีมุฮัมมัด) และพ่อค้าชาวอาหรับ โดยผ่านเข้ามาทางแหลมมลายูสู่จังหวัดชายแดนภาคใต้ เช่น จังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา จังหวัดนราธิวาส จังหวัดสตูล และจังหวัดสงขลา

ในอดีตเมืองสงขลาเป็นเมืองหนึ่งที่มีกษัตริย์ของเมืองสงขลาชื่อ สุลต่าน สุลไลมาน บุตรของดาโต๊ะโมกอล เป็นข้าหลวงใหญ่ในสยาม โดยทุกปีเจ้าเมืองสงขลาจะทำการส่งเครื่องราชบรรณาการให้กับกรุงศรีอยุธยา หลังจากที่เจ้าเมืองสงขลาสิ้นอำนาจ ชาวมุสลิมในสงขลาจึงได้กระจายออกไปตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ต่างๆ โดยรอบเมืองสงขลา เป็นครอบครัวเดียว เมื่อมีประชากรเพิ่มขึ้นก็ขยายออกเป็นกลุ่มครัวเรือน หรือหย่อม ๆ ขึ้นจนในที่สุดจึงเกิดเป็นหมู่บ้านหรือชุมชนขึ้นในเวลาต่อมา เช่น บ้านดอนขี้เหล็ก ที่ตำบลพะวง อำเภอเมืองสงขลา เป็นต้น

ที่มาของชื่อ ชุมชนบ้านดอนขี้เหล็ก ระบุว่าได้รับการแต่งตั้งโดยผู้สำเร็จราชการชื่อ พระยาวิเชียรคีรี (เถียนเส็ง) ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา ลำดับที่ 4 ในปี พ.ศ. 2370 ได้ตั้งชื่อของชุมชนตามลักษณะตามสภาพบริบทโดยรอบของพื้นที่บริเวณดังกล่าว โดยท่านได้เดินทางมาจากเมืองสงขลาไปยังเมืองปัตตานีผ่านทางชุมชนนี้เป็นประจำ และสังเกตเห็นว่าบริเวณที่ตั้งชุมชนบ้านดอนขี้เหล็ก มีลักษณะเป็นพะเนินของเศษเหล็กสูงเด่นอยู่อีกทรรคนะหนึ่งให้ข้อมูลโดย หมัด บินดูเหล็ก อดีตผู้ใหญ่บ้านชุมชนบ้านดอนขี้เหล็กคนที่ 6 ระบุว่า กองเศษเหล็กนั้นจะวางกองอยู่บริเวณใกล้บ้านของ นายโก๊บ นางเราะห์ บินดูเหล็ก ในปัจจุบันซึ่งเป็นเศษเหล็กที่ชาวบ้านในพื้นที่มีการถลุงเหล็ก เพื่อใช้ในการทำเครื่องมือเกษตรและอาวุธ และจากการสังเกตเห็นลักษณะเด่นของสภาพพื้นที่ดังกล่าว พระยาวิเชียรคีรี จึงเรียกชื่อชุมชนบริเวณนี้ว่า “บ้านกองขี้เหล็ก” และได้เรียกเพี้ยนมาเป็น “บ้านดอนขี้เหล็ก” เป็นชื่อชุมชนในเวลาต่อมา” ซึ่งในระยะเวลาดังกล่าวตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันชุมชนมีอายุประมาณ 600 ปี (เอกสารบันทึก เปิดประวัติศาสตร์ ดอนขี้เหล็ก แกนนำเยาวชน DKL Chaiyo สงขลาฟอรัม,มูลนิธิสยามกัมมาจล)

อีกกระแสหนึ่งที่เป็นคำบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านกล่าวว่า (ร่อเซต บินกะเล็ม, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม 2567 ณ มัสยิดดอนชีเหล็ก) ได้กล่าวถึงที่มาของชุมชนบ้านดอนชีเหล็ก อย่างน่าสนใจ ดังนี้

“ที่มาชื่อบ้าน นามเมือง “ดอนชีเหล็ก” หมู่บ้านดอนชีเหล็ก เนื่องจากในสมัยนั้น ชนกลุ่มที่มาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่นี้เป็นผู้ที่มีวิชาช่างด้านการตีเหล็ก ได้มาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านโคกเหล็ก หรือป่าชีเหล็ก (ส่วนหนึ่งของหมู่บ้านดอนชีเหล็ก) โดยชนกลุ่มนี้ได้มาสร้างคุกเหล็กตีมีด (คุกเหล็ก คือเตาเผาเหล็ก) หลักฐานที่เหล็กอยู่คือ เศษเหล็ก ที่เรียกว่า ลูกชีกาง ซึ่งในอดีตเมื่อกว่า 30 ปีก่อนจะสามารถพบเห็นได้ทั่วไปในบริเวณที่เรียกว่า บ้านป่าชีเหล็ก ต่อมาชื่อโคกเหล็ก หรือป่าชีเหล็ก ได้กลายเป็นบ้านดอนชีเหล็กในปัจจุบัน คนกลุ่มแรกที่มีส่วนสำคัญในการริเริ่มก่อตั้งหมู่บ้านดอนชีเหล็ก ประกอบด้วย หลาย ตระกูล เช่น ตระกูล สายสะอิด , บินดุเหล็ก , สะระยะ , บินสัน, สายสหัส ,สายสสำ โดยคนหลาย ๆ ตระกูลนี้ได้มีส่วนร่วมและเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาหมู่บ้านสู่ความเจริญยั่งยืนในอดีตจนถึงปัจจุบัน โดยสลับสับเปลี่ยนกันเป็นผู้นำชุมชนและผู้นำทางศาสนา หลักฐานที่สามารถยืนยันได้ว่าหมู่บ้านดอนชีเหล็กเป็นชุมชนมุสลิมที่เก่าแก่มากกว่าร้อยปี คือคนสูงอายุที่มีอายุมากที่สุดหมู่บ้านดอนชีเหล็ก ในอดีต คือ นางสาวสายสะอิด อายุ 101 ปี ซึ่งได้เสียชีวิตไปเมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม 2548 ได้เคยกล่าวยืนยันว่าบรรพบุรุษตนเองได้อาศัยมา ณ หมู่บ้านแห่งนี้มายาวนานก่อนที่ท่านจะเกิด และในส่วนของสถานที่สำคัญในหมู่บ้านที่สามารถยืนยันได้ว่าบ้านดอนชีเหล็กเป็นชุมชนเก่าแก่คือ กุโบร์ หรือสุสานประจำหมู่บ้าน ซึ่งเป็นที่ฝังศพของชาวไทยมุสลิมในพื้นที่ หมู่ 3 และ หมู่ 5 ตำบลพะวง จังหวัดสงขลา โดย ณ สถานที่แห่งนี้มีหลักฐานเป็นหลุมฝังศพโบราณที่มีลักษณะพิเศษ คือ มีความกว้างและยาวกว่าหลุมศพของบุคคลทั่วไปในปัจจุบัน ซึ่งชาวบ้านเรียกกันว่า หลุมโต๊ะปราศรัย โดยคนรุ่นหลังสันนิษฐานกันว่า หลุมศพดังกล่าวเป็นคนในปกครองของสุลต่านสุไลมาน อดีตเจ้าเมืองสงขลาในอดีต ได้ออกจากตัวเมืองสงขลา มาเพื่อตั้งชุมชนมุสลิมแห่งใหม่ในเขตพื้นที่ที่เป็นบ้านดอนชีเหล็กในปัจจุบัน

ปัจจุบันชุมชนบ้านดอนชีเหล็กอยู่ในพื้นที่หมู่ที่ 5 ตำบลพะวง อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา แบ่งชุมชนออกเป็นชุมชนย่อย ๆ หลังจากที่มีการยกฐานะองค์การบริหารส่วนตำบลพะวง (อบต.พะวง) ขึ้นเป็นเทศบาลตำบลพะวง เมื่อปี พ.ศ. 2553 เพื่อการบริหารจัดการที่ทั่วถึงและมีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น มีพื้นที่ทั้งหมดเนื้อที่ประมาณ 7.75 ตารางกิโลเมตร ประชากรในหมู่บ้านดอนชีเหล็กร้อยละ 99 นับถือศาสนาอิสลาม มีประชากรจำนวนประชากรทั้งสิ้น 3,094 คน จำนวนครัวเรือน 773 ครัวเรือน (เทศบาลตำบลพะวง, 2556.)

ที่มาภาพ: เพลง ที่หมู่บ้านดอนขี้เหล็ก อดีตวิถีชุมชนบ้านดอนขี้เหล็ก บันทึกเมื่อ 60 ปีที่ผ่านมา

5.2 วัฒนธรรมการใช้สอยเครื่องทองเหลือง : กรณีศึกษาประเพณีทุนพานยกสำหรับของชุมชนมุสลิม หมู่บ้านดอนขี้เหล็ก ตำบลพะวง อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา มีผลการศึกษา ดังนี้

วัฒนธรรมการใช้สอยเครื่องทองเหลืองกับอันเกี่ยวเนื่องกับประเพณีในวันสำคัญทางศาสนาอิสลาม

ในโอกาสวันสำคัญทางศาสนาอิสลาม เรียกด้วยภาษาอาหรับว่า "อีดิลฟิตรี" มุสลิมสงขลาหรือมุสลิมลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาเรียกว่าด้วยคำมลายูว่า วันรายา หรือวันรายาออกบวช (นิเวศวิทยาวัฒนธรรมลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา : Samart Sarem) วันแห่งการเฉลิมตามข้อกำหนดทางศาสนาอิสลาม "อีดิลฟิตรี" ช่วงเช้าของวันนี้แต่ละหมู่บ้านมีการประกอบพิธีสะมะหยังวันรายา เมื่อเสร็จแล้วจะมีวัฒนธรรมการยกสำหรับอาหารทั้งคาวหวานไปทำบุญที่มัสยิดของหมู่บ้าน หนึ่งในพื้นที่ชุมชนมุสลิมในจังหวัดสงขลา ที่ยังคงอัตลักษณ์วัฒนธรรม การแสดงออกของประเพณีที่พี่น้องชาวมุสลิมได้สืบทอด รักษาประเพณีไว้อย่างเหนียวแน่นมีชีวิตชีวาที่แฝงฝังคติชนอันงดงามไว้มาร่วมกว่าหนึ่งศตวรรษ คือ ชุมชนมุสลิมบ้านดอนขี้เหล็ก ตำบลพะวง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา กับประเพณีทุนพานยกสำหรับอาหาร ประเพณีโบราณมุสลิมบ้านดอนขี้เหล็ก อาจกล่าวได้ว่าเป็นหมู่บ้านสุดท้ายของสงขลาที่ยังรักษาวัฒนธรรมการยกสำหรับอาหารด้วยการใช้พาน ครอบด้วยผ้าชีไบโตนดที่สานด้วยลวดลายสวยงามอย่างสีลั่นสดใส

หลังจากสะมะหยังในวันรายาเสร็จแล้ว เหล่าสตรีแม่บ้านแต่ละครอบครัว ต่างทยอยกันทุนสำหรับที่จัดใส่พานมาลัยมัสยิด เมื่อมาถึงมีการจัดวางอย่างเป็นระเบียบ หลังจากนั้นโต๊ะอิหม่าม และผู้ชายทั้งหมดจะนั่งบริเวณพานสำหรับ แล้วทำพิธีชอคูอาร์ เมื่อเสร็จก็เปิดพานรับประทานอาหารร่วมกัน ซึ่งเป็นวัฒนธรรมการทำบุญที่สะท้อนความเป็นชุมชนอย่างมีชีวิตชีวา ในหนึ่งรอบปีคนทั้งหมู่บ้านได้ทำบุญร่วมกันเป็นการเฉลิมฉลองหลังจากถือศีลอดครบหนึ่งเดือน อีกทั้งยังแฝงฝังคติชนอันเกี่ยวข้องข้องกับการทำบุญอุทิศให้บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปด้วยในวันพิเศษนี้

นอกจากวันรายาแล้วนั้น ที่ชุมชนบ้านดอนขี้เหล็กยังมีการทุนพานยกสำรับในงานบุญประเพณีอื่นๆ อีกด้วย ซึ่งคนทั้งหมู่บ้านทำร่วมกัน คือ บุญกุโบร์ บุญมูลอด (ทำบุญวันเกิดนปี) กิจกรรม "เมาลีต้นนาปี" รำลึกถึงท่าน ศาสตามูฮัมหมัด (ช.ล.) ณ มัสยิดบ้านดอนขี้เหล็ก (ในบ้านใหญ่) หมู่ที่ 5 ตำบลพะวง อำเภอเมืองสงขลา จังหวัด สงขลา

ประเพณีโบราณ ทุนพานสำรับอาหารชาวไทยมุสลิม

ที่มาภาพ: เพจ ที่นี้บ้านดอนขี้เหล็ก อดีตวิถีชุมชนบ้านดอนขี้เหล็ก บันทึกเมื่อ 60 ปีที่ผ่านมา

ประเพณีพื้นบ้านกับวิถีชุมชนอันเกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรมการใช้สอยเครื่องทองเหลือง

หมู่บ้านดอนขี้เหล็ก ชุมชนมุสลิมเก่าแก่ อยู่ในเขตเทศบาลตำบลพะวง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา นับแต่อดีตจนถึงปัจจุบันที่หมู่บ้านดอนขี้เหล็ก ยังคงสืบสานงานบุญประเพณีแต่ครั้งโบราณที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นประจำทุกปีตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน คืองานทำบุญกุโบร์ ซึ่งตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 โดยเป็นการมาชุมนุมกันของญาติของผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อมาประกอบศาสนกิจร่วมกัน และมีการอุทิศผลบุญให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว โดยจะมีการประกอบอาหารคาวหวานมารับประทานร่วมกัน และเชิญแขกผู้มีเกียรติในต่างตำบล หมู่บ้านมาร่วมรับประทานอาหาร และสวดดุอา ขอพรให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว อีกนัยหนึ่งถือว่าเป็นการรวมญาติประจำปี ซึ่งงานในวันนี้อีกหลานหรือคนในตระกูลแต่ละตระกูลที่อยู่ห่างไกลกันก็จะมีโอกาสได้มาพบปะกัน เพื่อสืบ

สานความสัมพันธ์ระหว่างกันต่อไป นอกจากนี้ยังมีการออกร้านจำหน่ายสินค้า และอาหารคาวหวาน และเกมละเล่นของเด็ก นับเป็นวันสำคัญวันหนึ่งที่คนในชุมชนรอคอยมาเป็นประจำทุกปี

ในอดีตนั้น ผู้คนในหมู่บ้านจะรอคอยวันนี้อย่างยาวนานและตื่นเต้น การเตรียมอาหารคาวหวานและของขบเคี้ยวต่างๆ อาจใช้เวลาเตรียมล่วงหน้า ครึ่งเดือน ถึง เดือนเศษ โดยพวกเขาหวังว่าจะได้มีโอกาสมาพบปะพร้อมหน้าพร้อมตากัน ระหว่างพี่น้องในตระกูลที่ต่างแยกย้ายไปตั้งถิ่นฐานต่างบ้านต่างเมือง ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ผู้คนในยุคปัจจุบันที่ต่างคนต่างปากกัดตีนถีบตามภาวะเศรษฐกิจโลกและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ประเพณีต่าง ๆ ที่มีการยึดถือขนบธรรมเนียมอย่างเคร่งครัดกลับถูกลดทอนขั้นตอนลงอย่างเห็นได้ชัด คนในชุมชนร่วมในพิธีกรรมเพียงเพื่อให้ครบจบขั้นตอนหรือเพียงรูปแบบ แต่สาระและความสำคัญ แก่นแท้ของประเพณีที่มุ่งหวังให้ประเพณีเป็นเรื่องการสร้างความกตัญญูรู้คุณบรรพชน การขัดเกลาจิตใจให้อยู่ในคุณธรรมอันดี รวมถึงฝึกจิตใจให้รู้จักการแบ่งปัน สร้างความรักสามัคคีเพื่อสืบสานความสัมพันธ์อันดีต่อกัน

วัฒนธรรม "การทูนพาน" ยกสำหรับอาหารวางบนเหนือศีรษะทั้งคาวหวานไปทำบุญที่มัสยิด

ชุมชนมุสลิมบ้านดอนขี้เหล็ก ตำบลพะวง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา

ที่มาภาพ: เพจ ที่นี้บ้านดอนขี้เหล็ก (ภาพถ่ายได้รับอนุญาตจากเจ้าของภาพแล้ว)

ร่อเซต บินกะเส็ม, และ ตอเฮีตร์ สายสอิด ผู้นำชุมชนบ้านดอนขี้เหล็ก และคณะกรรมการประจำมัสยิดดอนขี้เหล็ก (สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม 2567 ณ มัสยิดดอนขี้เหล็ก) ได้กล่าวถึง ความสำคัญของประเพณีทูนพานยกสำหรับของมุสลิมชุมชนบ้านดอนขี้เหล็ก อย่างน่าสนใจ ดังนี้

ชุมชนของเราที่บ้านดอนขี้เหล็ก เป็นชุมชนมุสลิมโบราณ มีประชากรมุสลิมเกือบร้อยเปอร์เซ็นต์ พี่น้องชาวบ้านดอนขี้เหล็ก มีความผูกพันกับประเพณีทูนพานยกสำหรับอาหารมาแต่ครั้งโบราณกาลหลายชั่วอายุคน และเชื่อว่าเครื่องทองเหลืองที่สำคัญ คือ พานทองเหลือง ภาชนะที่ใช้ในพิธีกรรมถือเป็นมรดกตกทอดมาจากบรรพชนมุสลิม

ที่ได้สั่งเสียให้ลูกหลานถือครองพานทองเหลือง เก็บรักษาไว้ในครอบครองให้ตกทอดมาจนถึงชั่วลูกชั่วหลาน ห้ามนำไปซื้อขาย จนผู้อาวุโสในหมู่บ้านดอนขี้เหล็กสามารถทราบได้ว่า พานทองเหลืองที่มีจำนวนราวกว่าหนึ่งร้อยพาน นั้น สันนิษฐานว่ามีการผลิตและมีการแลกเปลี่ยนมาครั้งอดีตที่เมืองนครศรีธรรมราช

ข้อมูลดังกล่าวนี้มีความสอดคล้องกับ งานศึกษาของ นางน้อย ปัญจพรรค. “กินหมากและเขียนหมาก”, ศิลปวัฒนธรรม. 12 (11) หน้า 135: กันยายน 2534. ได้กล่าวถึง เครื่องมือเครื่องใช้ประเภททองเหลืองนิยมกันอย่างแพร่หลายในภาคใต้ในกลุ่มที่มีผู้มีฐานะปานกลางถึงฐานะดี เมื่อประมาณ 60 – 150 ปีมาแล้ว แหล่งผลิตที่สำคัญคือปัตตานีและนครศรีธรรมราช ส่วนเครื่องมือเครื่องใช้ประเภทเงิน นากและทองคำ นิยมในกลุ่มผู้มีทรัพย์และรสนิยมสูงหรือศรัทธาทำเป็นพุทธรูป

ส่วนผลิตภัณฑ์เครื่องทองเหลืองของนครศรีธรรมราช นั้น นอกจากจะเป็นแหล่งผลิตที่สำคัญตั้งแต่อดีตแล้ว ในปัจจุบันก็ยังคงเป็นตลาดการค้าเครื่องทองเหลืองที่เป็นที่รู้จัก และมีชื่อเสียงเป็นที่นิยมเช่นเดิม ถึงแม้ว่าความจำเป็นหรือประโยชน์ในการใช้สอยจะลดลงจากเดิมแล้วก็ตาม แหล่งขายเครื่องทองเหลืองที่รู้จักอย่างแพร่หลาย คือ ร้านค้าในบริเวณวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช

ในขณะที่ ชลมา วงศ์สุรารักษ์ (ทักษิณคดี. 2555 สารสนเทศข้อมูลในพิพิธภัณฑ์คติชนวิทยา เครื่องทองเหลืองพื้นเมืองภาคใต้ สถาบันทักษิณคดีศึกษา.) ได้ระบุว่า ในสังคมของชาวใต้จะพบเห็นการใช้ภาชนะเครื่องทองเหลืองได้ในหลายๆ โอกาส เช่นในการต้อนรับแขก ในงานพิธีกรรม หรือในงานเทศกาลวันสำคัญต่างๆ ในงานพิธีกรรม เช่น ในพิธีกรรมทางศาสนา เมื่อมีการจัดโต๊ะหมู่บูชาส่วนมากจะนิยมใช้ภาชนะประเภทพาน แจกัน กระจ่างรูป และเชิงเทียน ทำด้วยทองเหลือง หรือในงานบุญเดือนสิบของภาคใต้ มีการจัดสำหรับอาหารในถาด และพานทองเหลือง หรือที่เรียกว่า หมรับ เป็นต้น นอกจากนี้ในวัฒนธรรมการใช้เครื่องทองเหลืองนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงความรุ่งเรือง และความมั่งคั่งของบ้านเมืองในอดีต ตลอดจนถึงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรในท้องถิ่นนั้นได้เป็นอย่างดี

วัฒนธรรมการใช้พานทองเหลืองเพื่อจัดสำหรับอาหารเพื่อใช้ในพิธีกรรมสำคัญทางศาสนาอิสลาม
 ชุมชนมุสลิมบ้านดอนขี้เหล็ก ตำบลพะวง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา
 ที่มาภาพ: เพจ ที่บ้านดอนขี้เหล็ก (ภาพถ่ายได้รับอนุญาตจากเจ้าของภาพแล้ว)

6. สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

วัฒนธรรมเทินของบนหัวแห่งเอเชีย มีปรากฏอยู่ในอารยธรรมนานาประเทศ แต่ที่ีมีความเป็นอัตลักษณ์และโดดเด่น ดังเช่น ชาวมอญที่สังขละบุรี กาญจนบุรี และชาวมอญในรัฐมอญ ประเทศพม่า เมื่อสมัยโบราณหลายประเทศในแถบเอเชีย ส่วนใหญ่ก็มีวัฒนธรรมเทินของไว้บนหัวเหมือนกับประเทศเพื่อนบ้านรอบๆประเทศไทย คนไทยสมัยโบราณก็เทินของไว้บนหัวเช่นเดียวกันกับประเทศเพื่อนบ้านทั้งหลาย ลักษณะดังกล่าวนี้กล่าวได้ว่าเป็นอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ดังที่ ชาร์ล (Charles, F.1979, 4) กล่าวถึงที่มาของลักษณะทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มต่าง ๆ โดยจุดกำเนิดและภูมิหลัง (origin and background) ซึ่งเป็นรากเหง้าของอัตลักษณ์ชาติพันธุ์สื่อสารปฏิสัมพันธ์กันในแง่ของการแสดงออกทางวัฒนธรรม โดยการแสดงออกทางวัฒนธรรมนั้นปรากฏได้หลายรูปแบบ เช่น การแสดงออกผ่านตำนานปรัมปรา การแสดงออกผ่านความเชื่อทางศาสนา การแสดงออกผ่านพิธีกรรม การแสดงออกผ่านประวัติศาสตร์ชาวบ้าน (folk history) การแสดงออกผ่านข้อมูลคติชนวิทยา (folklore) และการแสดงออกผ่านศิลปะ

เช่นเดียวกับกับ วัฒนธรรมการใช้สอยเครื่องทองเหลืองในภาคใต้: กรณีศึกษาประเพณีทุนพานยกสำรับของชุมชนมุสลิมหมู่บ้านดอนขี้เหล็ก ตำบลพะวง อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา จากการศึกษากล่าวโดยสรุปได้ว่า อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่ถูกสร้างขึ้นจากกระบวนการทางสังคมและมีลักษณะเป็นพลวัต อัตลักษณ์นี้จะมีกระบวนการขัดเกลาทางสังคม ผ่านการแสดงออกทางวัฒนธรรมในการสร้างและสืบทอดอัตลักษณ์ดังกล่าว และที่

สำคัญคือ เป็นอัตลักษณ์ที่มีความสัมพันธ์กับคติความเชื่อและศาสนาของชุมชนมุสลิม จึงเห็นได้ว่าการแสดงออกทางอัตลักษณ์ที่เป็นไปตามประเพณีปฏิบัติของศาสนาอิสลาม และลักษณะความเชื่อทางศาสนาผูกติดกับชุมชนชาวมุสลิมในชุมชนบ้านดอนขี้เหล็กที่มีการยึดถือประเพณีปฏิบัติของศาสนามาแต่ครั้งอดีตจนถึงปัจจุบัน บริบททางสังคมในลักษณะดังกล่าวนี้ เชื่อว่ามีพิธีกรรมซึ่งเป็นตัวกำหนดให้ผู้คนยึดถือปฏิบัติร่วม เป็นอัตลักษณ์ร่วม (Collective Identity) สร้างขึ้นบนพื้นฐานของความเหมือนกันของสมาชิกภายในกลุ่ม และสุดท้ายได้กลายเป็นอัตลักษณ์ทางสังคม (Social Identity) มีลักษณะความเป็นตัวตนที่เป็นภาพรวมของกลุ่มคนในสังคม อัตลักษณ์ที่เป็นตัวตนที่แท้จริงของสังคม และท้ายสุดนี้ผู้ศึกษา มีข้อสรุปว่า วัฒนธรรมการใช้สอยเครื่องทองเหลืองในภาคใต้ กรณีประเพณีทูนพานยกสำรับของชุมชนมุสลิมหมู่บ้านดอนขี้เหล็ก ตำบลพะวง อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา ยังคงเป็นวัฒนธรรมที่มีชีวิต มีคุณค่า สมควรที่เก็บบันทึกองค์ความรู้ที่มีในชุมชน เพื่อเผยแพร่และถ่ายทอดองค์ความรู้ และสามารถยื่นขอเสนอเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม สาขาแนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และเทศกาล ในระดับจังหวัด ระดับชาติ เพื่อสร้างให้เกิดการตระหนักถึงคุณค่า เกิดความภาคภูมิใจและให้คงอยู่ต่อไปอย่างเหมาะสมกับยุคสมัย รวมไปถึงสามารถนำไปพัฒนาต่อยอดอย่างสร้างสรรค์ที่สอดคล้องกับนโยบายระดับจังหวัด ระดับชาติ อาทิ การท่องเที่ยววัฒนธรรม การท่องเที่ยวเชิงศาสนา การท่องเที่ยวเชิงอาหาร เป็นต้น

7. การนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

วัฒนธรรมการใช้สอยเครื่องทองเหลืองในภาคใต้ กรณีประเพณีทูนพานยกสำรับของชุมชนมุสลิมหมู่บ้านดอนขี้เหล็ก ตำบลพะวง อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา ผู้วิจัยพบว่า ชุมชนบ้านดอนขี้เหล็ก ซึ่งเป็นชุมชนมุสลิมโบราณยังคงรักษาสืบทอดประเพณีสำคัญของชุมชนบ้านขี้เหล็กได้อย่างเหนียวแน่น การกระจายตัวของวัฒนธรรมดังกล่าวไม่ได้มีเพียงเฉพาะที่เป็นปัจเจกคน แต่มีการแพร่กระจายของวัฒนธรรมแบบกลุ่ม รวมถึงเจ้าของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมมีความห่วงหาอาทรและผูกโยงกับพิธีกรรมสำคัญตามความเชื่อและคำสอนทางศาสนาอิสลามอย่างเห็นได้ชัดเจน จากการร่วมในพิธีกรรมมีความแตกต่างจากชุมชนอื่น ได้แก่ รูปแบบการจัดสำรับอาหารหรือประเพณีการทูนพานสำรับอาหาร ในงานสำคัญทางศาสนา เช่น ในงานทำบุญ (ทำนุหรี) ของหมู่บ้าน พบว่า คนในชุมชนบ้านดอนขี้เหล็กจะเตรียมตัวกันทำอาหารเป็นพิเศษ ปรุงตามแบบฉบับอาหารวัฒนธรรมมุสลิมเพื่อนำมาจัดใส่ลงในสำรับ และปิดด้วยฝาซีไบตาลโตนด เมื่อถึงเวลานำพานสำรับขึ้นทูนบนศีรษะมายังสถานที่ชุมชนประจำหมู่บ้านหรือมัสยิดพร้อมกัน และคนในหมู่บ้านที่มาร่วมในงานจะมานั่งการร่วมกันอย่างเรียบร้อยเพื่อร่วมกันรับประทานอาหารในสำรับ ที่เด่นเป็นพิเศษคือ การทานอาหารในสำรับจะมีการแลกเปลี่ยนสำรับอาหารกับเพื่อน

บ้านที่มาร่วมวงทานอาหารด้วยกัน เป็นการแสดงถึงการแบ่งปัน เอื้ออาทร การมีมิตรไมตรี สร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างคนในชุมชน

จากการศึกษาภาคสนามควบคู่ไปกับเรื่องราวประเพณีทุนพานสำหรับอาหารฯ แล้วนั้น ผู้วิจัยพบข้อมูลเพิ่มเติมที่น่าสนใจอย่างยิ่งว่า สถานที่สำคัญในชุมชนที่บ่งบอกถึงที่มาเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของชุมชนได้เป็นอย่างดี หากมีการสำรวจเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับตำนานของหมู่บ้าน เช่น โรงตีเหล็ก ปัจจุบันเป็นผืนดินรกร้าง เป็นที่มาของประวัติศาสตร์ที่ระบุว่าในปี พ.ศ. 2370 พระยาวิเชียรคีรี (เถียนเส็ง) ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา ลำดับที่ 4 ได้เดินทางผ่านมาและพบเห็นกองขี้เหล็กเป็นพะเนิน และได้ตั้งชื่อว่า “บ้านกองขี้เหล็ก” และได้เรียกเพี้ยนมาเป็น “บ้านดอนขี้เหล็ก” เป็นชื่อชุมชนในเวลาต่อมา นอกจากนี้ยังมี หลุมหลบภัย ที่เกิดขึ้นช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ระหว่างปี 2481 – 2487 แสดงถึงร่องรอยทหารญี่ปุ่นบุกขึ้นบกที่บริเวณอ่าวไทย ชาวบ้านดอนขี้เหล็กจึงขุดหลุมหลบภัยจากกองทัพญี่ปุ่น อีกทั้งปัจจุบันในชุมชนมีคนในชุมชนที่มีความสามารถด้านภูมิปัญญาอาหารวัฒนธรรม ทั้งประเภทอาหารคาว อาหารหวาน รวมถึงขนมในสังคมพหุวัฒนธรรม ซึ่งน่าสนใจมาก

ผู้วิจัยได้ร่วมสนทนากับผู้นำชุมชนที่มีสยิดดอนขี้เหล็ก ถึงแนวทางการสืบสาน ต่อยอด อันนำไปสู่แนวทางการยกระดับทุนวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อนำไปสู่การเพิ่มคุณค่าทางเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งได้รับการตอบรับในความต้องการของชุมชนทั้งในเรื่อง วัฒนธรรมอาหาร ประเพณีทุนพาน และแหล่งประวัติศาสตร์ชุมชน ซึ่งเป็นโจทย์วิจัยในการดำเนินงานต่อไป

7. เอกสารอ้างอิง

ชลมา วงศ์ศุภรานนท์. 2554. “เครื่องทองเหลืองพื้นเมืองภาคใต้” สารสนเทศข้อมูลในพิพิธภัณฑ์คติชนวิทยา สถาบันทักษิณคดีศึกษา.

นันทฉัตรณ์ พิรุณย์ย่อย และคณะ. บริบทชุมชนท่องเที่ยวหมู่บ้านชาวมอญ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี. การประชุม วิชาการระดับชาติครั้งที่ 15 มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์วิทยาเขตกำแพงแสน วันที่ 6-7 ธันวาคม 2561.

นิติ ภาวครพันธุ์. 2558. “ชวนถก ขาดิและขาดิพันธุ์.” กรุงเทพฯ : หนังสือรวมบทความจากการประชุมประจำปีทางมานุษยวิทยา ครั้งที่ 2 เรื่องขาดิและขาดิพันธุ์วิถีชีวิตและความหลากหลายทางขาดิพันธุ์ในโลกปัจจุบัน. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) กรุงเทพฯ.

สุธิวังศ์ พงศ์ไพบูลย์. “วัฒนธรรมพื้นบ้าน แนวปฏิบัติภาคใต้”, สงขลา: สถาบันทักษิณคดีศึกษา. 2525.

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, (2552.) บทวิทยุรายการ “รู้ รัก ภาษาไทย” ออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย เมื่อวันที่ 19 มิถุนายน พ.ศ. 2552.

ที่บ้านดอนขี้เหล็ก. (2556, 12 มิถุนายน). “การทูนพานอาหาร” [Facebook]. Retrieved from <https://www.blockdit.com/URL>

Charles F. (1979). Ethnic Adaptation and Identity: The Karen on the Thai Frontier with. Burma. Philadelphia: Institute for the Study of Human Issues.

Samart Sarem. (2022). นิเวศวิทยาวัฒนธรรมลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา. ทูนพานอาหารมุสลิมชิงชูราบ้านดอนขี้เหล็ก. <https://www.Facebook.com/URL>

8. บุคลานุกรม

ร่อเขต บินกะเส็ม./ (ผู้ให้สัมภาษณ์),// เชิดชัย อ่องสกุล (ผู้สัมภาษณ์),//มัสยิดดอนขี้เหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลพะวง
อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา// วันที่ 15 พฤษภาคม 2567.

ตอฮีตร์ สายสอิด./ (ผู้ให้สัมภาษณ์),// เชิดชัย อ่องสกุล (ผู้สัมภาษณ์),//มัสยิดดอนขี้เหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลพะวง
อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา// วันที่ 15 พฤษภาคม 2567.

ภาคผนวก

Visit the area

ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามที่มัสยิดดอนซีเหล็ก

หมู่ที่ 5 ตำบลพะวง อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม 2567

ภาคผนวก

ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ประเพณีทูนพานสำหรับอาหารมุสลิมบ้านดอนขี้เหล็ก
ตำบลพะวง อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 2 มีนาคม 2567